

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka

Juozas Maceika

2004-ųjų gruodžio 16 d. sukako 100 metų, kai gimė Juozas Maceika (1904 12 16–1991 12 17) – išžymus vilnietis, istorikas, muziejininkas, lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjas.

Likimo mėtytas ir vėtytas, įvairiopa gyvenimo patirtį sukaupęs Juozas Maceika 1941 m. spalio 1 d. pradėjo dirbti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Visapusiškai išsimokslinusi (1934 m. baigė Vilniaus Stepono Batoro universiteto Teologijos ir filosofijos fakulteto sociologijos skyrių), inteligentišką 37 metų vyrą tuometinis bibliotekos vadovas – dramaturgas, poetas, vertėjas Petras Vaičiūnas paskyrė bibliotekininku, o po pusmečio – bibliografu. Svarbiausias darbuotojų rūpestis tuomet buvo išsaugoti ir tinkamai sutvarkyti bibliotekos paveldą – knygu, rankraščių, muziejinių vertybių rinkinius, į kuriuos ne sykį kėsinosi rusų ir vokiečių okupacinė valdžia.

Juozas Maceika Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje dirbo ketverius metus ir du mėnesius. Prašymo atleisti iš darbo (1945 11 19) pagrindinis motyvas – dėl prastų darbo sąlygų pablogėjusi sveikata.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma Juozo Maceikos studija „Lietuvos mokslų akademijos biblioteka“ (F9-3023. – Vilnius, 1942. 147 p. Mašinraštis). Darbą sudaro 11 skyrių:

- 1. Įžangos žodis*
- 2. Šaltiniai ir literatūra*
- 3. Bibliotekos steigėjas*
- 4. Bibliotekos egzistencijos teisiškasis pagrindas*
- 5. Patalpų klausimas*
- 6. Finansiniai reikalai*
- 7. Bibliotekos rinkiniai*
- 8. Rinkinių tvarkymas*
- 9. Naudojimasis rinkiniais*
- 10. Darbo pajėgos*
- 11. Baigiant.*

Šis svarbus Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos istorijos dokumentas iki šiol nepublikuotas. Mūsų leidinio skaitytojams pateikiame jo dalį – įžangos žodį, 3, 4 ir 5 skyrius. Teksto kalba netaisyta, išskyrus aiškias korektūros klaidas, tačiau išnašos sunumeruotos.

J. Maceikos publikaciją spaudai parengė
Elena Stasiukaitienė

ĮŽANGOS ŽODIS

Vilniuje, Šventaragio slėnyje, jau prieš kelis šimtus metų išaugo trijų rūšių paminklai. Vienas jų ir šandie byloja apie Lietuvos buvusią galybę – tai Gedimino tvirtovė; antras kalba apie lietuvių religingumą – tai klasiška Katedros bažnyčia; trečias kėlė lietuvių kultūrą – tai buvo Žemojoj pilyje kunigaikščio Žygimanto Augusto įsteigta biblioteka.

Po daugelio metų ir sunkiųjų pergyvenimų žemoji pilis išnyko ir bibliotekos rinkiniai dingo, tačiau buvo lemta, jei ne toje pat vietoje, tai greta jos dvidešimtame amžiuje išaugo nauja biblioteka, kuri savo rinkiniais primena skaitytojui ne tik tai anuos Žygimanto Augusto laikus, bet ir visą didingą Lietuvos praeitį.

Bibliotekos steigėjas – garsus advokatas, didis Vilniaus ir visos Lietuvos praeities mylėtojas Tadas Vrublevskis. Per visą gyvenimą stropiai rinkęs apie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės praeitį kalbančius rinkinius, paliko juos Vilniaus visuomenei su sąlyga, kad iš čia niekas nedrįstų jų išgabenti. Kai kurie rinkiniai turi didelę vertę, bet ne visuomet buvo Vilniaus visuomenės įvertinti. Ilgą laiką jiems sutalpinti nebuvo netgi tinkamų patalpų. Šandie yra kitaip: Tado Vrublevskio palikimas randasi didinguose rūmuose. Tai yra buvusi gr. Tiškevičių nuosavybė. O daug anksčiau, Žygimanto Augusto laikais, čia stovėjo Lietuvos didikų Radvilų rūmai. Tai Neries pakrantė ir Gedimino kalno papėdė, Vrublevskių ir Žygimantų gatvių susikirtimas.

Kiek išorinis rūmų vaizdas savo didingumu patraukia žiūrovo akį, tiek vidus savo rinkiniais paveržia protą. Daug čia sukrauta veikalų tomų, daug tebeguli rankraščiuose, daug surinkta paveikslų ir kitų muziejinių objektų. Jiems surinkti reikėjo mokslą ir savo kraštą mylinčių žmonių pastangų ir darbo. Toks buvo Tadas Vrublevskis. Kai pats neteko jėgų, bibliotekos likimą pavedė įsteigtos draugijos komitetui; kai ir komitetas buvo bejėgis, rinkinius perėmė valstybė. Žlugus Lenkijos valstybei ir įsikūrus Vilniuje Lituanistikos institutui, o vėliau Lietuvos Mokslų Akademijai, – ji tuos rinkinius perėmė savo žinion.

Jau iš to matome, kad biblioteka tiek savo kūrėjo asmenybe, tiek pačių rinkinių pobūdžiu ir pergyvenimais, žodžiu – visais atžvilgiais – yra labai įdomi. Todėl teks plačiau pakalbėti apie jos steigimą. Reikės paieškoti teisiškų pagrindų, ant kurių buvo statoma bibliotekos egzistencija. Įdomu pasižiūrėti, kaip bibliotekos rinkiniai pateko į geresnes patalpas. Pagaliau, kas svarbiausia, susipažinsime su bibliotekos rinkiniais, jų pobūdžiu ir susidomėjimu jais. Atkreiptinas dėmesys ir į tuos trūkumus, kuriuos bibliotekai teko pakelti, ir į tuos žmones, kurie bibliotekoje dirbo, didindami ir tvarkydami rinkinius. Kai kurie jų triūsė kilnios idėjos vedami. Jų darbui vadovavo garbingos Lietuvos Kunigaikštystės praeities meilė.

Nuo bibliotekos įsikūrimo iki šiol – tai audringas laikotarpis: reikėjo pergyventi net du didžiuosius karus, reikėjo pakelti nemažą sunkumą. Tačiau tie pergyvenimai dar labiau ją išryškino. Ji per tas audras ne tik išliko, bet dar savo rinkinius praturtino. O kas svarbiausia – kad pastaraisiais metais išsipildė fundatoriaus troškimai: rinkiniai (nors ne visumoje) išliko Vilniuje ir tapo augančiu ir didėjančiu Lietuvos Mokslų akademijos centru.

BIBLIOTEKOS STEIGĖJAS

Liet. Mokslų Akademijos (Vrublevskių) bibliotekos steigėjas adv. Tadas Vrublevskis priiskirtinas tiems žmonėms, kuriais Vilnius gali tik didžiuotis. Giliu mokslu, savotiška pasaulėžiūra, savo krašto praeities pamylėjimu, dideliu altruizmu ir nuskriaustųjų užjautimu Tadas Vrublevskis buvo žinomas plačiai. Tas jo savybes dar labiau išryškina didelis vilniečiams palikimas – gausi ir įdomi biblioteka.

Tado Vrublevskio tėvas Eustakijus-Edvardas Vrublevskis (Tado-Ksavero ir Juzės Simanavičiūtės sūnus) gimė 1826 m. kovo 10 d. Slonimo mieste. Mokėsi Slucko gimnazijoje, paskui Charokovo universitete. Gražiai baigęs medicinos mokslus, buvo plačiai žinomas gydytojas – homeopatas. Įmaišytas į politinį judėjimą, buvo ištremtas Saratovo gubernijon, iš kur po kelių metų grįžo Vilniun. Čia ir mirė 1891 m. birželio mėn. 9 d.

Tado motina – Emilija Beniauskaitė – gimė Gardino gubernijoje 1830 m. Jos tėvas, Baltramiejus Beniauskas, buvo Balstogės pulko gydytojas. Motina – Augustina Krinskaitė. Emilija Beniauskaitė 1846 m. baigė Vilniuje reikiamus kursus, kad galėtų įstoti mokytojų institutan. Institutą baigė 1847 m. ir pradėjo mokytojos darbą. Mokytojavo ilgai – apie 40 metų. Baigė gyvenimą taip pat Vilniuje.

Vrublevskių giminė buvo bajorų kilmės¹. Vieni jų gyveno Volkovysko, kiti Sokolkos, dar kiti Vilniaus apskrityje, tačiau visi jie gyveno Didž. Lietuvos Kunigaikštystės žemėje ir visokeriopais ryšiais buvo surišti su Vilniumi. Todėl ne kas kita, tik šie ryšiai skatino ir Tadą Vrublevskį šią žemę pamilti ir jos žmonėms dirbti.

Tadas Vrublevskis gimė Vilniuje 1858 m. spalio mėn. 27 d.² Būdamas dar 7 metų vaikas nuvyko su tėvais į Paryžių ir Londoną aplankyti giminių. Paryžiuje gyveno Tado dėdė Valerijonas

1 Apie tai yra paties T. Vrublevskio surinkti nuo seniausių laikų dokumentai, būtent: 1829 m. kovo 18 d. Drohyčiaus apskrities maršalo bei Balstogės ir Sokolkos apskr. deputatų sprendimų, o taip pat 1832 m. spalio 28 d. Gardino Bajorų Deputatų susirinkimo ir 1842 m. lapkričio 23 d. heraldijos senato nutarimu 19653 nr. konstatuota, kad Vrublevskiai yra bajorų kilmės su herbu „Juodvarnis“ (Ślepowron).

Paminėtas 1829 m. buvo kovo 18 d. nutarimas apie Vrublevskių bajorišką kilmę kartu išveda Vrublevskių genealogiją iš Vosyliaus Vierobiejo, kurį Vilniaus vyskupas kunigaikštis Povilas Olsanskis 1569 m. apdovanojo už nuopelnus Vierobjų dvaru (Volkovysko apskr.). Akto nuorašas skamba šitaip:

„Przed Nami Andrzejem Szczuką Zastępcą Marszałka Obwodu Marszałkiem Powiatu Drohickiego i Deputatami Wincentym Todwenem i Kawalerem powiatu Białostockiego i Józefem Łowickim powiatu Sokolskiego do przyjmowania i decydowania dowodów Szlachectwa wybranymi, Familia urodzonych Wróblewskich, herbu Ślepowron z odmianą w obwodzie Białostockim powiecie Sokolskim we wsi Pucilkach Ziemski dziedziczny majątek posiadająca złożyła wywód szlachetney swey rodowitości, z którego się okazało: że przodek Wywodzących się Jaroch Wasilowicz Wierobiej przywilejem Najjaśniejszego Zygmunta Augusta Króla Polskiego miał sobie na wieczność zatwierdzone grunta na Wierobiach – Oycu Jego Wasilowi za zasługi w 1569 roku przez Xięcia Pawła Olszańskiego Biskupa Wileńskiego nadane...“

Iš to matyti, kad Vrublevskių sentėviai buvo apgyvendinti Volkovysko apskr. Vierobjų dvare ir buvo vadinami Vierobiejaus. Tikrai Vosyliaus Vierobiejo anūko anūkas Petras, gyvenęs Pucilkų dvare (Sokolkos apskr.), jau buvo dvejopos pavardės – Vierobiej-Wróblewski. Dar vėliau sutinkame tik Vrublevskių pavardes. Slaviškas vietovės pavadinimas „Vierobjai“, išvertus į lietuvių kalbą būtų „Žvirblinė“, todėl ir Vrublevskio (anksčiau Vierobiejaus) pavardė atitiktų lietuviškas žodis „Žvirblis“.

2 Tado Vrublevskio gimimo data paprastai žymima 1858 m. lapkričio 8 d. Tai galbūt pagal vad. „naująjį stilių“. Šv. Jono bažnyčios, kur Tadas buvo krikštytas, metrikų knygoje užrašyta gimimo data kaip aukščiau – spalio 27 d. Per krikštą duota net trys vardai: Tadas-Stanislovas – Kostka.

Vrublevskis, kuris aktingai dalyvavo Lietuvoje 1863 m. sukilime, o Londone – senelis Baltramiejus Beniauskas – 1831 m. sukilimo dalyvis.

Tadas Vrublevskis pradžios ir vidurinį mokslą sėmė Vilniuje. Būdamas mokyklos suole pasižymėjo dideliais gabumais. 1877 m. baigė Vilniaus gimnaziją taip gražiai, kad buvo apdovanotas aukso medaliu. Baigęs gimnaziją, išvyko į Petrapilį, kur stoji mediko-chirurgijos akademijon. Dvejus metus pasimokęs akademijoj, 1880 m. išvažiavo į Varšuvą, kur pradėtas studijas tęsė toliau.

Gyvendamas Petrapilyje, o paskui Varšuvoje, ėmė dalyvauti politiniame gyvenime; Varšuvoje už tai buvo suareštuotas ir 1881 m. rugpiūčio mėn. išstremtas į Sibirą, kur pradžioje buvo patalpintas Triumenyje, o paskui Jalturovske (Tobolsko gub.). 1883 m. rudenį buvo jam leista grįžti į Petrapilį. Čia gyvendamas pradėjo teisių studijas. Stropiai padirbėjęs nepilnus 3 metus, 1886 m. pavasarį laikė kaip eksternas egzaminus ir puikiai išlaikė. Baigęs studijas, gavo darbo pas advokatą Vladimirą Spasovičių: pradėjo ginti bylas. Savo iškalba ir giliomis žiniomis tapo populiarus. Ypač pagarsėjo visoje Rusijoje laivo-kreiserio „Potiomkino“ ir leitenanto Šmito byloje.

1891 m. mirus tėvui, Tadas Vrublevskis apsigyveno Vilniuje, tėvo bute (Universiteto gt. 9). Paveldėjo iš tėvo, be kitko, gražų knygų rinkinį, kurį su dideliu stropumu globojo, tvarkė ir didino. Iš to rinkinio vėliau išaugo didelė ir vertinga biblioteka. Taigi, Vilniuje T. Vrublevskis turėjo eiti dvi pagrindines pareigas: advokato ir bibliotekininko. Dirbdamas advokato darbą, jis ėjo į visuomenę, stengėsi jos reikalus pažinti ir ginti. Eidamas bibliotekininko pareigas, mėgo nusikelti nors mintimis į praėjusius šimtmečius, į garsiąją mūsų krašto praeitį.

Didelio ir gilaus visuomenininko balso klausėsi daugelis. Kreipėsi į jį įvairiais reikalais ir įvairių tautybių žmonės: lietuviai, lenkai, gudai, rusai ir kiti. Advokatas Vrublevskis mokėjo kiekvieno reikalus giliai suprasti, patarti ir ginti. O jo būdo ypatybė visuomet buvo toji – ginti silpnesnę ir skriaudžiamą. Rusų carato laikais uoliai gindavo lenkus ir kitus, kuriuos rusai skriaudė. Lenkijai atgavus nepriklausomybę, stoji ginti tų, kuriuos skriaudė lenkų administracija³. Ne kas kita, tik toji aplinkybė daugelį lenkų veikėjų vertė Vrublevskio vengti, nekalbant jau apie vad. Vilniaus lenkų minią, kurią Vrublevskis gerai pažino jau tuomet, kai kandidavo į Dūmą⁴.

Toji minia ir laikui bėgant nė kiek nepasikeitė. T. Vrublevskiui ir vėliau tekdavo nuo jos nukentėti⁵. Todėl jis atkreipė dėmesį į vad. tautinių mažumų reikalus, o ypatingai į lietuvių gyvenimą Vilniaus krašte. Lietuvių visuomenė iš T. Vrublevskio susilaukė ypatingo palankumo. Jis sutiko būti lenkų administracijos įstaigose ir teismuose nuolatinis lietuviškų reikalų patarėju ir gynėju. Ir gynė tuos reikalus visu savo giliu protu ir karšta širdimi. Gal taip skatino daryti jo kilmė, gal skriaudžiamųjų užjautimas. Turbūt – ir viena ir antra. Tos priešas-

3 „Przegląd Wileński“ 12 nr. (1925.VII.15 d.) rašė: „Dopóki polskość była uciskaną i prześladowaną, dopóko walczyła o swe wyzwolenia, dopóty gorąco był jej oddany i jej interesy i potrzeby miał gównie na względzie. Do Polski triumfującej i gnębiącej innych czuł niechęć, stala mu się obojętną, poczul brać bliżej do serca interesy t. zw. mniejszości narodowych“.

4 T. Vrublevskis kandidavo į I Dūmą 1906 m. kaip demokratinės programos šalininkas. Vilniaus visuomenė jo neparėmė, todėl buvo išrinktas žydas Levinas. Nusivylęs Vilniaus minia į II-ją Dūmą nekandidavo. Draugų prikalbintas 1907 m. dar kandidavo kaip pažangiosios visuomenės atstovas į III-ją Dūmą, bet vėl nusivylė: buvo išrinktas kun. Maciejevičius. Tuos Vrublevskio pergyvenimus „Przegląd Wileński“ 12 nr. (1925.VII.15 d.) taip apibūdina: „Odczul on głęboko swą powtórna porażkę, zwłaszcza zaś zachowanie się w stosunku do niego tłumu wileńskiego i odtąd się zaczyna ów rozdźwięk pomiędzy nim, a polskiem Wilnem, który potęgując się z biegiem czasu doprowadził wreszcie do zupełnego jego odosobnienia“.

5 Lenkų laikraštis „Kurjer Wileński“ 151 (303) nr. (1925.VII.9 d.), rašydamas apie velionį Vrublevskį, visai teisingai pasisakė ir Vilniaus lenkų adresu šiais žodžiais: „Wilno, ten ogól wileński, ogłupiany i ogłupiony ciasnym nacjonalizmem i partyjnicstwem, ani go mogło, ani chciało rozumieć“.

tys nusvėrė Vrublevskio palankumą ir atgavusioms laisvę lenkų ir lietuvių tautoms. Nepriklausoma Lenkija pasidarė jam svetima ir tolima, o artimesnė laisvoji Lietuva⁶. Besikuriančiai laisvajai Lietuvai, o taip pat ir vėliau, T. Vrublevskis rodė tikrą savo pritarimą.

Atitrūkęs nuo advokato darbo, nuo visuomeniškų pareigų, o dažnai ir nusivylęs žmonėmis, ieškodavo ramumo tarp knygų, savo bibliotekoje. Jis ją studijavo ir tvarkė. Ir taip iki Didžiojo karo. Karo metu stropiai rinko įvairius tada spausdintus lapelius, įdomius politiniu atžvilgiu Vilniaus ir Lietuvos praeičiai tirti. Tą savo darbą dar plačiau išvystė karui pasibaigus. Tvarkydamas bibliotekos rinkinius T. Vrublevskis nuolat galvojo apie geresnes patalpas, kur galėtų juos sudėti ir tinkamiau tvarkyti. Bet praėjo daug metų, kol jo svajonė išsipildė.

T. Vrublevskis neužsidarė nuo gyvenimo ir tuomet, kai juo būdavo nusivylęs. Nepasislėpė tarp knygų, kad niekas jo ir jis nieko nematytų. Priešingai. Kada kai kurie vilniečiai pradeda į jį žiūrėti su nepasitikėjimu, jis randa būrį patikimų draugų, kurie pas jį kas šeštadienis ar kas sekmadienis ateina, dalijasi išpuodžiais, gvildena moksliskas temas, diskutuoja. Visa tai įvyksta šeimininko bute, tarp apkrautų knygomis lentynų. Maža to. Adv. Vrublevskis kviečiamas paskaityti referatų ar paskaitų kitur, kaip: 1924 m. teisininkų suvažiavime, 1925 m. bibliotekininkų sąjungoje, Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkimuose ir pn. T. Vrublevskis visais klausimais kalba, kiekvieną sritį gerai žino, savo iškalba žavi.

Daugelis, turbūt ir pats Vrublevskis tikėjosi, kad atgaivintame po karo Vilniaus universitete tikrai atsirasianti jam dėstytojo vieta. Tačiau ir čia nusivylė. Jis buvo aplenkta; ir aplenkta ne tos pilkosios minios, bet mokslo žmonių ir atsakingų pareigūnų. Tai taip pat buvo didelis Vrublevskiui smūgis nepriklausomojoje Lenkijoje. Tenka jam vėl daugiau užsidaryti savo bibliotekoje. Kokios buvo tikros priežastys, kad žinomas teisininkas negavo Vilniaus universitete vietos, apie tai išsitarė vienas Vilniaus lenkų laikraštis, rašydamas: „Rodos Tadas Vrublevskis buvo Stepono Batoro Universiteto priešas. Rodos todėl, kad Universitetas nenorėjo jam pavesti katedros. Rodos Universitetas nepavedė Tadaui Vrublevskiui katedros todėl, kad jis buvo litvomanas“⁷.

Pagaliau ne kartą kilo Vrublevskiui mintis, kas gi toji biblioteka, į kieno rankas ją palikti⁸. 1920 m. testamentu buvo užrašęs išūnytam St. Sadkovskiui, vėliau siūlė kai kuriems Vilniaus lietuviams⁹. Kai lietuviai tuo reikalu didelio skubotumo neparodė, o lenkai visomis išgalėmis ėmė stengtis, kad tik ji neatitektų lietuviams, T. Vrublevskis ryžosi savo rinkinius perleisti valstybei su sąlyga, kad jie jokiū būdu nebūtų iš Vilniaus išvežti¹⁰. Perdavimo formalumus atliko jau Vrublevskio sudarytas

6 Pripažįsta tai iš dalies ir patys lenkai. „Kurjer Wileński“ 149 (301) nr. (1925.VII.7 d.) rašė: „W dzisiejszej Polsce nacjonalistycznej Tadeusz Wróblewski nie mógł dla siebie znaleźć miejsca. I jeżeli tak wiele żołci, tak wiele przesadnej złośliwości przebijalo się nieraz w jego sądach o współczesnej Polsce – to może właśnie dlatego, iż rozumiał, że wśród nas nie ma już nic do czynienia. Dzisiejszej Polski Wróblewski nie mógł zrozumieć“.

Laikraštis „Słowo“ 149 (863) nr. (1925.VII.5 d.) taip rašė: „Tad. Wróblewski uważał się za Litwiną tylko w znaczeniu prowincjonalnym, nie narodowym... W sporze o Wilno pomiędzy Warszawą a Kownem nie chciał się opowiedzieć bezwzględnie za Warszawą“.

Apie T. Vrublevskio nuotaikas po Didžiojo karo, kada Vilniuje keitėsi valdžios, „Przegląd Wileński“ 12 nr. (1925.VIII.15 d.) rašė šitaip: „Ale do żadnego rządu nie żywił entuzjazmu. Najbliżej stał władz litewskich, jako krajowych, ale rozumiał dobrze, że tylko ten rząd będzie trwałym i mocno ugruntowanym, który powstanie z woli całej ludności, bez żadnego nacisku zewnętrznego“.

7 *Słowo*, 1932, bal 27.

8 T. Vrublevskis buvo nevedęs. Buvo išūnijęs Stanislovą Sadkovskį (Antano s.). 1920 m. gruodžio 19 d. testamentu savo biblioteką ir kitą turtą mirties atveju buvo užrašęs St. Sadkovskiui.

9 1921 m. toks pasiūlymas buvo prof. M. Biržiškai, o vėliau, berods, K. Stašui. Dėl sunkių vilniečių lietuvių gyvenimo sąlygų šis pasiūlymas negalėjo būti lengvai ir paskubomis priimtas.

10 1932 m. balandžio 27 d. „Słowo“ rašė: „Ale zachodziła obawa, że ten niezwykle człowiek pod wpływem urazy, na złość Uniwersytetowi przekaże swe zbiory Litwinom. Trzeba je było ratować dla państwa i Polski...“

Zanim rokowania dobiegły końca, Wróblewski umarł w r. 1925. Na szczęście nie zostawił testamentu“.

komitetas, o jis pats amžinam poilsiui atsiskyrė nuo numylėtos bibliotekos, nuo Vilniaus ir savo priešių bei priešų.

Mirė Vilniuje, Lietuvių poliklinikoje, 1925 m. liepos 3 d. ir liepos 6 d. palaidotas Rasų kapinėse. T. Vrublevskio mirtis žaibo greitumu buvo žinoma visam miestui. Įvairių kalbų ir įvairių pakraipų laikraščiai artimiausiuose numeriuose įsidėjo velionies prisiminimus¹¹. Buvo sudarytas iš įvairių tautybių atstovų laidotuvių komitetas ir pačios laidotuvės buvo ne kas kita, tik visų Vilniuje gyvenančių tautybių ir tikybių žmonių manifestacija¹². Šioje manifestacijoje labai gausiai ir aktingai dalyvavo lietuviai: Dominikonų bažnyčioje gedulingas pamaldas laikė kun. d-ras A. Viskantas ir giedojo lietuvių choras. Rasų kapuose kalbėjo lenkų, lietuvių, gudų ir rusų kalbomis tų visuomenių atstovai ir velionies kapą papuošė vainikais¹³. Dėl T. Vrublevskio mirties bibliotekos komitetas gavo daug užjaučiančių telegramų.

Nors Vilnius neteko žymios asmenybės, tačiau tos asmenybės atliktas darbas liko gyvas. Bibliotekos rinkiniai didėjo, buvo sutalpinti gražiuose rūmuose ir atiteko pagaliau į tas rankas, apie ką velionis svajotojo, ką, turbūt, galvojo, perleisdamas biblioteką į kitas rankas: kad jo rinkiniai niekad nebūtų išvežami iš Lietuvos sostinės – Vilniaus.

Be bibliotekos rinkinių liko antras velionies paminklas – tai jo parašyti darbai ir straipsniai¹⁴. Dalis jų buvo išspausdinta, o dalis iki šiol tebėra rankraščiuose.

Spausdinti darbai yra šie:

1. T. Vrublevskij: Istoričeskije razskazy u Kojaloviča (S-Peterburgskij Sieviernyj Viestnik 1895 m., 125–132 pusl.).

2. T. S. Wróblewski: Sejmy prowincjonalne i obrona praw mniejszości (Pogadanka wygłoszona na wiecu Polskiego Stronnictwa Konstytucyjno-Demokratycznego Ukrainy, Wołynia i Podola 23 kwietnia 1906 r., Kijów, 1906. Wydawn. Centr. Komitetu Stronnictwa, 18 pusl.).

3. T. Vrublevskis : Lietuvių žemvaldytės stovis Didžiojoje Lietuvoje. Vilnius, 1910 m. (Visuomenė 9 nr. 289–297 pusl.).

4. T. Wróblewski (kaip leidėjas). Folejewski Józef : O samorządzie ziemskim na Litwie i Białej Rusi. Uzupełnił Tadeusz Wróblewski. Wilno, 1910.

5. T. S. Vrublevskij: O pravitelstvennom projekte vvedienija ziemskich učreždienij v Zapadnom kraje. S.-Peterb., 1911 (Trudy S.-Peterburgskago Juridičeskago Obščestva za 1910 g., 385–421 pusl.).

6. T. Koronowicz : Über die Denkschrift der bedrückten Fremdvölker Russlands (Leipziger Zeitung, 1915).

7. Tadeusz Wróblewski : Naród i samookreślenie narodowe. Wilno, 1919. (Odb. z Rocznika T-wa Przyjaciół Nauk w Wilnie, VI t.).

11 Tik endekų laikraštis „Dziennik Wileński“, be trumpo nekrologo, plačiau nė žodžiu neparašė.

12 „Vilniaus Aidas“ 74 (79) nr. – 1925.VII. 8 d. – rašė: „Žmonių minia, susirinkusi paskutinį kartą atsisveikinti su velioniu ir atiduoti jam paskutinį patarnavimą, buvo tokia didelė, kaip retai kada atsitinka, nors tai buvo darbo metas“.

13 Lietuvių visuomenės vardu kalbėjo Laikinojo Vilniaus Lietuvių Komiteto pirmininkas d-ras D. Alseika. Buvo padėti Komiteto ir E. Vileišienės vainikai.

14 T. Vrublevskis savo darbus pasirašydavo pavarde arba pseudonimais: Juodvarnis, Koronowicz, Korwin, Woronicz. Daug rašydavo į L. Abramavičiaus redaguojamą „Przegląd Wileński“ pseud. „Woronicz“.

8. T. Wróblewski : Projekt ustawy miejskiej dla Litwy. Wilno, 1919. 16 p.
9. Juodvarnis : Uwagi o projekcie p. Hymansa. Wilno, 1921 (Wyd. Nowin Wileńskich, 36 pusl.).
10. T. Woronicz: Zagadnienie autokefalii cerkwi prawosławnej w państwie polskiem. Wilno, 1923 (Odb. z Przeglądu Wileńskiego, 15 pusl.).
11. Voronič: Vopros ob avtokefalii pravoslavnoj cerkvi v Polše. Vilno, 1923 (Ottisk iz Vilenskoj Reči, 8 pusl.).
12. T. Woronicz : O szkołach „tajnych“. Wilno, 1924 (Odb. z Przeglądu Wileńskiego, 16 pusl.).
13. Tadeusza Wróblewskiego adwokata mowa w obronie Pawła Łatyszenki (Archimandryty Szmaragda), wypowiedziana w Sądzie Okręgowym w Warszawie 27 września 1924 r. (podług stenogramu). Wilno, 1924, 19 pusl.
14. T. Voroniv : Narod i dziażava (almanache „Zachodniaja Bielaruś“. Vilnius, 1924, 79–92 pusl.
15. Adw. Tadeusz Wróblewski : Sprawa Pawła Łatyszenki (Archimandryty Szmaragda) o zabójstwo Metropolity Jerzego (Mowy sądowe, wydawn. zbiorowe, t. I. Warszawa, 1925, 159–171 pusl.).

Šie darbai yra likę rankraščiuose:

I. Iš bibliografijos

1. Wykaz druków, zabronionych w Rosji w czasie od 1905 do 1915 roku, w językach polskim, litewskim i białoruskim i dotyczących się Polski, Litwy i Białejrusi. Zebrał T. Wróblewski.
2. Druki do 1800 włącznie, nie wymienione u Estreichera (fragmentas, tik raidė A).
3. Druki od 1801 r. do 1900 włącznie, nie wymienione u Estreichera (fragmentas, tik raidė A).
4. Indeks alfabetyczny do Dziennika Urzędowego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich, 1919–1920.
5. Pseudonimy (przyczynki).

II. Iš teisės sritis

1. Projekt ustawy organizacji sądowej dla Litwy.
2. Ustawa notarialna, obowiązująca na terenie Ziem Wschodnich, 1919.
3. Memorjał notariusza do Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, lipiec 1919.
4. Projekt ustawy o samorządzie gminnym i powiatowym, 1918.
5. Tezy o samorządzie w gminie i powiecie, 1918.
6. Projekt ustawy jurysdykcji bezspornej.
7. O rewindykacji dóbr skonfiskowanych, 1918.
8. Ograničenje imušcestviennych prav lic polskiego proischożdienija.
9. Zestawienie przepisów o języku w sądzie, urzędzie i szkole.

III. Iš statistikos

1. Dobra duchowne, skarbowe i miejskie w gub. Wileńskiej w 1912 r.
2. Spis majątków ziemskich w gub. Wileńskiej z oznaczeniem właścicieli w 1911 r.
3. Spis ziemian gub. wileńskiej podług spisu wyborców do Dumy w 1912 r.
4. Dane statystyczne o własności ziemskiej w Litwie podług ankiety gen.-gubernatora Frezego w 1905 r.
5. Stan posiadania Litwinów w Cesarstwie Rosyjskiem.

6. Spis katolików i parafij w diecezji wileńskiej oraz spis miejscowości do parafij należących z r. 1912.

7. Wykaz miasteczek, gmin i parafij w gub. wileńskiej.

8. Wykaz własności kościelnej w Wilnie i okręgu w r. 1795.

IV. Iš istorijos

1. Senatorowie koronni i litewscy.

2. Wilno. Notaty topograficzno-chronologiczne.

3. Spisy ulic m. Wilna w r. 1808, 1916, 1919 i 1920 oraz spis wsi w okręgu Wilna 1916 i 1919 r.

4. Domy skarbowe w Wilnie i notatka o planach Wilna F. Getkanta z r. 1648 i Wawrzyńca Gucewicza.

5. Taryfa domów m. Wilna 1795 i 1915 r.

6. Kościoły w Litwie.

BIBLIOTEKOS EGZISTENCIJOS TEISIŠKAS PAGRINDAS

Advokato T. Vrublevskio tėvas, mirdamas 1891 m., paliko savo bute (Universiteto gt. 9) gražų knygų rinkinį. Tai buvo privati biblioteka. Paveldėjęs ją Tadas stengėsi jos rinkinius ne tikrai išsaugoti, bet praplėsti, padidinti. Bibliotekos rinkiniams gerokai padidėjęs, Vrublevskis ėmė galvoti ir apie naują juridiską pagrindą, ant kurio jie galėtų egzistuoti ir augti.

Tam tikslui įsteigė draugiją, pavadintą „Eustakijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo Bibliotekos Draugija“, kurios statusas buvo patvirtintas 1912 m. spalio 30 d. Formaliai dalyką tvarkant, Draugijos steigėjais buvo: Tadas-Stanislovas Vrublevskis, Marijonas Strumila ir Mykolas Venslavskis. Statuto pirmajame paragrafe pasakyta, kad Draugijos tikslas yra laikyti Vilniaus mieste knygų, žemėlapių, raizinių, spaudinių, rankraščių, senų aktų, antspaudų ir kt. rinkinį bendriesiems mokslo ir švietimo reikalams.

1913 m. sausio 4 d. Draugijos steigėjai priėmė tikraisiais nariais 29 asmenis. Tuo būdu susidarė kartu su steigėjais 32 nariai. Pagal statuto 20§ 1913 m. sausio 5 d. įvyko visuotinis susirinkimas, kuriame buvo išrinktas komitetas (valdyba). Į komitetą įėjo: Tadas Vrublevskis – pirmininkas, Maksimilijonas Malinskis – sekretorius, d-ras Adomas Rimša – išdininkas; nariai be pareigų: Vladas Malinovskis, Ignas Parčevskis, Marijonas Strumila ir Ksaveras Zubavičius. Tame susirinkime nustatyta, kad tikrų narių skaičius negali būti didesnis, kaip 99. Po dviejų metų (1915.I.1 d.), kada Draugija buvo labiausiai suklestėjusi, narių skaičius buvo 62. Vėliau narių skaičius ėmė mažėti ir T. Vrublevskio mirties dieną (1925.VII.3) jau reorganizuotoje draugijoje buvo tik 9; jų tarpe 3 gyveno ne Vilniuje.

1913 m. vasario 13 d. T. Vrublevskis atskiru aktu perleido Draugijos nuosavybėn savo biblioteką, archyvą, muziejų – visus rinkinius. Tuo pačiu laiku pradėta galvoti apie tinkamesnes patalpas tiems rinkiniams sudėti, bet Didysis karas darbą sulaukė.

Per karą Draugijos nariai išsiblašė ir Draugija dezorganizavosi. Rinkinių sargyboje vėl matome tą patį T. Vrublevskį. 1920 m. jis savo rinkinius skiria testamentu mirties atveju išūnytam Stan.

Sadkovskiui. Karui praūžus, T. Vrublevskis Draugiją reorganizuoja, pavadindamas ją „Eust. ir Em. Vrublevskių Mokslinės Pagalbos Draugija“. Šios Draugijos statutas buvo lenkų valdžios Delegato patvirtintas 1922 m. rugpiūčio mėn. 19 d.

Statuto pirmajame paragrafe pasakyta, kad Draugijos tikslas yra įsteigti ir laikyti Vilniaus mieste knygų, žemėlapių, paveikslų, rankraščių, senų aktų, antspaudų rinkinį, kuris teiktų pagalbą mokslo žmonėms ir besimokantiems be tautybės ir tikėjimo skirtumų. O antrame paragrafe pasakyta: „Draugijos būstinė yra Vilniaus mieste ir Draugijos rinkiniai negali būti iš Vilniaus išvežti“¹⁵.

Toliau pasakyta, kad Draugijai vadovauja 9 narių komitetas. Jie eina pareigas iki gyvos galvos. Laisvo įstojimo į narius statutas nenumato. Narių skaičius gali būti tik komiteto nuožiūra padidintas arba sumažintas. Tuo būdu T. Vrublevskis pasirinko į komitetą artimus sau žmones ir pavedė jiems rūpintis bibliotekos rinkiniais, nors tikrumoje daugiausia jais rūpinosi pats. Statuto pabaigoje pasakyta, kad Draugijos likvidavimo atveju, jos turtas bus perduotas pagal komiteto nutarimą įstaigai ar draugijai, kurios tikslas atitinka šio statuto 1,2 ir 33§. Jei dėl kokių nors kitų aplinkybių tai negalėtų įvykti, bibliotekos rinkiniai grįžta steigėjo Tado Vrublevskio nuosavybėn, o jam mirus – jo nurodytiems testamentu asmenims. Jei testamentu nebūtų, – teisėtiems įpėdiniais (34§).

Tadui Vrublevskiui gyvenant komitetą sudarė šie žmonės: prof. Marijonas Zdziechovskis – pirmininkas¹⁶, adv. Tadas Vrublevskis – vicepirmininkas ir rinkinių globėjas, adv. Stanislovas Sadkovskis – sekretorius, teisėjas Jonas Pilsudskis – išdininkas ir nariai: red. Liudvikas Abramavičius, prof. Žygimantas Jundzilas, prof. Stanislovas Koscialkovskis, prof. Jurgis Lande ir d-ras Vytautas Slavinskis. T. Vrublevskiui mirus, buvo pririnkti nariais: Elena Romer-Ochenkovska ir adv. Bronislovas Kryžianauskis. Vicepirmininku ir rinkinių globėju išrinktas Liudvikas Abramavičius. 1929 m., mirus St. Sadkovskiui, į komitetą įėjo kaip sekretorius ir išdininkas Vaclovas Veitka, o prof. Landei iš Vilniaus išvykus, 1933 įėjo Romanas Venckovičius.

Kai po Didžiojo karo T. Vrublevskis savo rinkinius pavesdavo draugijoms, o taip pat galvojo juos perleisti Vilniaus lietuviams, lenkų visuomenės atstovai dėl pastariojo buvo ypatingai susirūpinę. Tai skatino juos surasti T. Vrublevskio rinkiniams naujas teisiškas formas. Be kitko, 1924 m. kovo mėn. Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius d-ras Steponas Rygielis pasiūlė T. Vrublevskiui deponuoti rinkinius universiteto bibliotekoje. Deponavimo sąlygos būtų buvusios tokios: 1) rinkiniai išliksią neišskirstyti, 2) būsianti universiteto bibliotekos organizacinė autonomija, nepriklausoma nuo universiteto, 3) Mokslinės Pagalbos Draugijos komiteto reprezentacija būsianti valdančiame universiteto biblioteką organe.

Švietimo ministerijos atstovai su tuo projektu nesutiko, o buvo pasiūlyta Vrublevskiui perduoti rinkinius valstybei, pasižadant paskirti 30.000 zl. rūmams užbaigti (buv. Slovackio gt., dabart. Mindaugo gt. 8), kur galėtų būti sutalpinti bibliotekos rinkiniai. T. Vrublevskis šį pasiūlymą priėmė ir jau buvo svarstomas deponavimo akto turinys. Tačiau pasirodė, kad nebaigti rūmai Mindaugo gt. bibliotekos reikalams nelabai tinką, o tuo tarpu atsirado proga grafo Alfredo Tiškevičiaus rūmams nusipirkti (Žygimantų gt. 2 nr.). 1925 m. kovo mėn. 14 d. tie rūmai su Tiškevičiaus knygų rinkiniu buvo pirkti ir suredaguotas deponavimo akto projektas.

15 „Siedzibą Towarzystwa jest miasto Wilno i zbiory Towarzystwa z Wilna wywiezione być nie mogą“ (§ 2).

16 Prof. M. Zdziechovskis ėjo tas pirmininko pareigas per 16 metų, iki mirties (1938 spalio mėn. 5 d.).

Depozitinio akto projekto svarbesni punktai buvo šie: 1) Depozitas yra neaprežto laiko (betermininis). Jei ministerija neišpildytų sutarties sąlygų, tai nuo jos galima atsakyti. 2) Komitetas parduoda valstybės išdui už 30.000 dolerių nebaigtus Mindaugo gt. namus su sąlyga, kad tie pinigai būsia perleisti ministerijos bibliotekų skyriui ir panaudoti išgytų rūmų sutvarkymui ir bibliotekos rinkinių perkėlimui. 3) Valstybė išpareigoja reikalingą rūmų dalį sutvarkyti iki 1925 metų pabaigos ir padengti visas išlaidas, susijusias su bibliotekos ir rūmų išlaikymu. 4) Bibliotekos rinkinių prižiūrėtoju lieka iki gyvos galvos fundatorius Tadas Vrublevskis, o savininku – komitetas; personalą tvirtina ministerija, komitetui pasiūlius. 5) Nenaudojama rūmų dalis gali būti paskirta tik bibliotekos ir muziejaus reikalams. 6) Rinkiniai (depozitas) jokių būdu negali būti iš Vilniaus išvežti. 7) Rinkiniai turi būti prieinami naudotis be jokių apribojimų, bet tiktai vietoje. 8) Jei iškurtų Vilniuje viešoji valstybinė biblioteka, – visas šioje sutartyje pažymėtas valstybinių bibliotekų skyriaus teises perimtų viešosios valstybinės bibliotekos direkcija.

Tas projektas buvo tuometinio švietimo ministro Stanislovo Grabskio aprobuotas ir sutarties projektas perduotas opiniuoti švietimo ministerijos teisių skyriui. Opiniija, patiekta 1925 m. gegužės 11 d., buvo palanki, bet su pastabomis: kad kai kurių išlaidų (pav. kuratoriaus darbo) valstybės išdas negalėsias padengti; kad rinkiniai būtų galima perkelti į kitas patalpas, jei atsirastų Vilniuje viešoji valstybinė biblioteka; kad, esant karo pavojui, laikinas rinkinių išvežimas iš Vilniaus neprieštaruoja sutarčiai. Kaip būtų į tas pastabas žiūrėjęs, ypač dėl paskutinės sąlygos, T. Vrublevskis – nežinia. Ištikusi mirtis (1925.VII.3 d.) neleido privesti reikalą prie galo. Tai jau atliko fundatoriaus paliktas komitetas.

Sutartis buvo pasirašyta 1926 m. vasario mėn. 1 d. Ministerijos vardu pasirašė viršininkas Steponas Demby, o Draugijos vardu – komiteto nariai. Svarbesni priimtose sutarties punktai yra šie:

1) Draugija perleidžia ministerijai kaip betermininį depozitą knygų rinkinį ir spaudinių, rankraščių, laiškų, aktų, grafikos, piešinių, masonų ženklų, žemėlapių, monetų ir kt. rinkinius su jų katalogais, bibliografinė medžiaga ir įrengimais (spintomis, lentynomis, gabliotėmis, papkėmis).

2) Perduodant rinkinius, katalogai bus patikrinti ir surašytas perdavimo-priėmimo protokolas.

3) Ministerija skiria Draugijos bibliotekai ir rinkiniams patalpas ministerijos išgytų Tiškevičiaus rūmų pirmajame aukšte (parteryje), pasilikdama sau teisę, reikalui esant, perkelti visą depozitą į kitą tinkamą butą Vilniuje, ypač atsiradus Vilniuje valstybinei viešajai bibliotekai (ne universiteto).

4) Ministerija išpareigoja rinkinius perkelti, suskirstyti ir gerai išlaikyti. Nuo sutarties pasirašymo dienos iki galutinio rinkinių perkėlimo į Tiškevičiaus rūmus, ministerija apmoka nuomą, savivaldybės mokesčius ir padengia išlaidas už kurą ir šviesą senose patalpose (Universiteto gt. 9).

5) Perkėlus rinkinius į Tiškevičiaus rūmus, ministerija išpareigoja leisti jais naudotis su sąlygomis: a) kad rinkiniai be Draugijos sutikimo jokių būdu nebūsia iš Vilniaus išvežami ir dalomi; b) rinkiniais gali naudotis visi be tautybės ir tikėjimo skirtumų tiktai vietoje.

6) Viena salė būsianti paskirta mirusio T. Vrublevskio asmeniui atsiminti.

7) Rinkinių savininku yra Draugija, kuriai Draugijos rinkiniams vadovaujanti direkcija kasmet daro pranešimus (apyskaitą).

8) Ministerija savo lėšomis išlaiko reikalingą konservacijai ir kitiems darbams personalą.

9) Tarnautojus skiria ministerija. Draugijai priklauso teisė statyti savo kandidatus.

10) Likusios patalpos, kur būsia sutalpinti rinkiniai, tarnausiančios tik bibliotekos reikalams.

11) Šaliai nesilaikant sutarties, ji nustoja galios ir Draugija turėsianti teisę depozitą atsiimti.

Tokiu būdu T. Vrublevskio rinkiniai perėjo valstybės žinion kaip amžinas depozitas su sąlyga, kad nebūsią dalomi ir iš Vilniaus išvežti¹⁷. Bibliotekai globoti ir įsigytiems rūmams administruoti pavesta nuo sutarties pasirašymo dienos tuometiniam Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriui Steponui Rygieliui¹⁸.

Ant šitokios juridinės platformos susidarė lyg trys vienetai, besirūpiną bibliotekos rinkiniais: bibliotekos personalas su savo vadovybe, Draugijos komitetas ir švietimo ministerija. Šių vienetų tarpusavio santykiai, kaip matėme, yra aprėžti 1926 m. vasario 1 d. sutartimi. Bibliotekos formalūs santykiai su komitetu reiškėsi tuo, kad bibliotekos vadovybė pateikdavo jam metinę apyskaitą ir šiaip nuolat informuodavo apie einamus darbus ir projektus. Iš kitos pusės komitetas remdavo bibliotekos darbus, skirdamas lėšų smulkesniems remonto darbams ir muziejui tvarkyti, aukodamas spaudinius ir kt. medžiagą, ypač Vilnianų ir Lituanių skyriui.

Vos praėjo keleri metai nuo to, kai buvo surastas teisiškas pagrindas bibliotekai egzistuoti jau ne privatinėse, bet valstybinėse rankose, kai reikėjo spręsti bibliotekos santykius su naujai atsiradusia Vilniuje įstaiga – Rytų Europai tirti Institutu¹⁹. Instituto tikslas buvo tirti ir informuoti apie kraštus ir valstybes, esančias tarp Baltijos ir Juodųjų jūrų. Tyrimams realizuoti 1930 m. buvo įsteigta prie Instituto vad. Aukštesnioji Politikos Mokslų Mokykla²⁰.

Nuo 1930 m. vasario mėn. 15 d. biblioteka turėjo užleisti Institutui savo patalpų dalį. Tai, beabejejo, neįvyko be nuostolių bibliotekai. Institutui plečiant savo veiklą, jo patalpos buvo vis didinamos ir plečiamos, kol pagaliau gavo tiek, kiek jo veiklai reikėjo, su atskiru įėjimu iš kiemo. Pradėta taip pat galvoti ir apie formalų bibliotekos su Institutu santykių sutvarkymą, geriau sakant, apie tų dviejų įstaigų darbo suderinimą. Tos minties didelis rėmėjas buvo Instituto direktorius, vėlesnis švietimo ministras Jonušas Jędrzejewičius.

1932 m. birželio mėn. 4 d. buvo pasirašyta sutartis. Bibliotekos vardu pasirašė jos vedėjas d-ras Ervinas Koschmiederis, o Instituto vardu – jo direktorius inž. Vladislovas Vielhorskis. Pagal sutartį Institutas egzistuoja bibliotekos patalpose šiomis sąlygomis: 1) Institutas naudoja patalpomis antrajame aukšte nuo Vrublevskio gatvės (tada Arsenalo gt.) nr. 8 ir trimis kambariais pusiauaukštyje nuo kiemo. Bibliotekai paėmus magazinus, – gausias paliepėje nuo Vrublevskio gt. likusį pusiauaukštį; 2) Užimtose patalpose Institutas daro investicijas ir remontus (išskyrus kapitalinius), patiekdamas savo projektus bibliotekos direkcijai suderinti; 3) Institutas moka už šviesą. Kurą gauna veltui; 4) Institutas išpareigoja jam skirtas patalpas išlaikyti gerame stovyje; už sugadinimus atsako; 5) Institutas perleidžia bibliotekai amžiną depozitą savo knygų rinkinį ir kt., išskyrus porankinio pobūdžio veikalus, reikalingus Instituto tarnautojams. Be to, Instituto bibliotekos rinkiniams pirkti bibliotekos

17 Sutarties gale yra padėta šio turinio pastaba: „Akt donacyjny na rzecz Towarzystwa „Biblioteka im. E. i E. Wróblewskich w Wilnie“ sporządzony został przez ś. p. Tadeusza Wróblewskiego, założyciela Biblioteki, w dniu 13 lutego 1913 roku; akt ten jest ważny i w stosunku do „Towarzystwa Pomocy Naukowej im. E. i E. Wróblewskich w Wilnie“, gdyż Towarzystwo to jest kontynuatorem poprzedniego ze zmienionym tylko nieco w roku 1922 statutem“.

18 Jis tas pareigas ėjo iki 1932 m. kovo mėn. 23 d. Po jo iki 1934 m. lapkričio 1 d. bibliotekos direktorium buvo d-ras Ervinas Koschmiederis. Vėliau iki 1939 m. lenkų–vokiečių karo buvo direktorium d-ras Steponas Burhardtas.

19 Instituto statutas buvo Vilniaus vaivados patvirtintas 1930 m. sausio mėn. 17 d.

20 Politikos M. Mokyklos statutas buvo švietimo ministro patvirtintas 1930 m. vasario 19 d.; švietimo ministerijos nutarimu 1933 m. rugsėjo mėn. 14 d. buvo pakeistas. Statuto 1§ pasakyta: „Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej ma za zadanie krzewić nauki i umiejętności, związane ze stanem obecnym i historją ziem i formacyj państwowych, położonych między morzem Czarnem a Bałtyckiem oraz ludów, tereny te zamieszkujących“.

direktorius pirmininkauja komisijai, į kurią įeina Instituto nariai ir Bibliotekos atstovai; 6) Instituto profesoriams, tarnautojams ir studentams priklauso teisė nemokamai naudotis visais bibliotekos rinkiniais, prisilaikant reguliamino²¹.

Kokie tikrumoje buvo santykiai bibliotekos su Institutu geriausiai pavaizduoja vienas lenkų laikraštis, trumpai pasakęs: „Vis dėlto tų dviejų įstaigų sugyvenimas nėra geras ir pavyzdingas. Taip, kaip paprastai esti tarp bendranuomininkų“²².

Tuo pat maždaug metu buvo užmegsti ryšiai su kitomis mokslo įstaigomis, kaip: su Vilniaus Gydytojų Draugija, iš kurios gavo nemažą knygų rinkinį, su Vilniaus universiteto biblioteka ir kitų Lenkijos universitetų bibliotekomis. Vrublevskių bibliotekos vadovybė, norėdama savo biblioteką labiau išryškinti ir išskirti iš kitų bibliotekų tarpo, stengėsi visur pabrėžti jos regionalinį charakterį: jos tikslas – tirti Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės praeitį.

1935 m. prie bibliotekos įsisteigė kariško istorinio biuro židiny, kuriam vadovavo d-ras Valerijonas Charkevičius. Šio židinio tikslas buvo rinkti ir tvarkyti medžiagą, susijusią su Vilniaus krašto kovų istorija.

Iš to matome, kad iki 1935 m. biblioteka, priėmusi tam tikras teisiškas egzistencijos formas, nusistovėjo ir priėmė įsipareigojimus kitų mokslo įstaigų atžvilgiu. Bet tai dar ne viskas. Sunki finansinė padėtis vertė ieškoti išeities ir naujų ryšių su naujomis įstaigomis ir naujais žmonėmis.

1935 m. birželio mėn. 22 d. įvyko iškilmingas bibliotekos patalpų pašventinimas ir bibliotekos atidarymas. Jau per tą iškilmingą aktą buvo pasisakyta dėl sunkių bibliotekos sąlygų, dėl reikiamo personalo ir lėšų trūkumo. Jau tada kilo mintis steigti draugiją, kuri remtų bibliotekos reikalus. Tokiu būdu 1936 m. gruodžio mėn. buvo įsteigta Vrublevskių bibliotekos Bičiulių Draugija²³. Draugijos statute pasakyta, kad jos tikslas yra remti mokslinius bei finansinius bibliotekos reikalus ir bendradarbiauti jos plėtojimesi. Nariu gali būti kiekvienas pilnametis be tikėjimo ir tautybių skirtumų. Draugijos būstinė – Vilnius, o veikimo ribos – visa Lenkija su ypatingu išskyrimu šiaurės-rytų vaivadijų: Vilniaus, Naugarduko, Balstogės ir Pagirio. Draugijos antspaudas, kurį projektavo dail. Achrem-Achremovič, turėjo būti su lietuviškais ženklais, Vilniaus vaivados nebuvo patvirtintas. Draugijai vadovavo: kun. Pranas Tyčkovskis – pirmininkas, Tadas Dombovskis – vicepirmininkas, Elena Drège – sekretorius, Ona Pšiluskaitė – išdinininkas ir 7 komisijos nariai: L. Abramavičius, St. Burhardtas, Z. Jundzilas, Br. Kryžianauskis, E. Romer-Ochenkowska, V. Veitka ir M. Zdziechowski²⁴. Šių žmonių organizacinė komisija 1937 m. vasario 2 d. atsišaukimu „Į piliečius, kuriems yra brangi b. D. Liet. Kunigaikštystės praeitis“, prašė remti sunkią bibliotekos padėtį. Negalima tiksliai nustatyti, kiek naujai įsteigtos draugijos rūpesčiai galėjo bibliotekai pagelbėti. Vilniaus visuomenė tokiems reikalams nebuvo dosni, juo labiau, žinodama, kad tai yra valstybinė įstaiga. Valstybė gi, kaip žinoma, taip pat finansuoti nesiskubino.

21 Pagal tą sutartį Institutas perleido bibliotekai savo rinkinius. Kokie tie rinkiniai buvo, – pasakyta 7 skyriuje, kur kalbama bendrai apie bibliotekos rinkinius.

22 *Słowo*, 1932, bal. 27.

23 Jos statusas buvo Vilniaus vaivados patvirtintas 1937 m. sausio 12 d.

24 Naujai įsteigta draugijai narių netrūko: 1937 m. lapkričio mėn. jų buvo 95: 86 paprastieji, 4 garbės ir 5 rėmėjai; 1938 m. – 130 narių. Nuo 1936 m. lapkričio mėn. iki 1938 m. kovo mėn. buvo gauta įplaukų 3.382 zl. 30 gr. Lėšoms gauti buvo manyta rengti įvairias imprezas, pav. 1937.V.6 d. buvo organizuojamas regionalinis koncertas, kuris neįvyko, nes tam pasipriešino Vilniaus vaivadijos įstaiga. Lengviau pavykdavo surengti paskaitas, bet jos duodavo mažai prieigų, pav. iš kun. P. Šledzievskio paskaitos gauta 6 zl., iš T. Turkovskio – 9,5 zl. Didesnių subsidijų susilaukdavo iš Lenkijos Banko (1937 ir 1938 m. po 500 zl.). 1938 m. kai kurie nariai iš draugijos išstojo, o 1939.III.9 d. mirė vienas aktingiausių jos narių – L. Abramavičius. Draugijos antras visuotinis susirinkimas dėl prasidėjusio karo neįvyko.

Ką jau bekalbėti apie lėšas, kad ministerija nesiskubino netgi būtinausių juridinių klausimų išspręsti: reikėjo kelis metus laukti, kol biblioteka gavo statutą²⁵.

Švietimo ministeris davė bibliotekai statutą tik 1937 m. birželio mėn. 21 d. Suteiktame statute yra apibūdintas bibliotekos charakteris, būtent: 1) kad ji yra vieša, visiems, kurie trokšta jos rinkiniais naudotis mokslo, mokymo ir profesijos reikalams, prieinama; tačiau tas depozitas yra priimamas tiktai vietoje. Norint naudotis kitais bibliotekos patalpose esančiais depozitais, privalomos sąlygos, nustatytos sutartimis su paskirais deponentais. 2) Biblioteka tiesioginiai priklauso švietimo ministerijai. 3) Į bibliotekos sąskaitą įeina: a) Vrublevskių Mokslinės Pagalbos Draugijos betetermininis depozitas pagal švietimo ministerijos ir tos Draugijos 1926 m. vasario mėn. 1 d. pasirašytą sutartį; b) kiti tos Draugijos depozitai, prijungti prie pirmojo Draugijos depozitinio rinkinio, o taip pat ir tie, kurie priklauso sutarties sąlygoms su Draugija; c) rinkiniai, kuriuos biblioteka gavo iš valstybės, ir pirkti valstybės išdo lėšomis; d) dovanos bibliotekai; e) kiti bibliotekai perduoti depozitai. 4) Bibliotekai vadovauja vedėjas, kurį skiria švietimo ministeris. Bibliotekos vedėjas yra bibliotekos personalo viršininkas. 5) Nuolatiniam kontaktui palaikyti su vietos mokslo ir su deponuojančiomis bibliotekose savo rinkinius įstaigomis, kaip opinijuojantis organas, į kurį įeina: Vrublevskių Mokslinės Pagalbos Draugijos komiteto du atstovai ir po vieną atstovą iš Vilniaus universiteto bibliotekos, Mokslo Bičiulių Draugijos, Rytų Europai tirti Instituto ir Politikos Mokslų Mokyklos prie to Instituto ir kitų įstaigų, deponuojančių bibliotekose savo rinkinius²⁶.

Šitokia Vrublevskių bibliotekos padėtis buvo iki 1939 m. rugsėjo mėn. 1 d. – iki lenkų-vokiečių karo. Prasidėjęs karas pakeitė gyvenimo sąlygas bendrai; taip pat iškilo ir nauji reikalavimai. Biblioteka neteko ligšiolinio savo direktoriaus d-ro Stepono Burhardto²⁷. Žlūgus Lenkijos valstybei jau tą patį mėnesį bolševikų armija užėmė Vilnių ir netrukus po to švietimo komisaras bibliotekos vedėju paskyrė buv. Rytų Europai tirti Instituto tarnautoją Marijoną Pieciukevičių²⁸.

Lietuvai atgavus Vilnių, visos buv. švietimo įstaigos perėjo švietimo ministerijos žinion. Vrublevskių bibliotekai administruoti buvo paskirtas buv. Politikos Mokslų Mokyklos lektorius Antanas Valaitis²⁹.

Kadangi Vrublevskių bibliotekos svarbiausias tikslas buvo rinkti visokeriopą medžiagą apie Didž. Lietuvos Kunigaikštystės praeitį, todėl jos rinkinius geriausiai tiko perduoti Lituanistikos Institutui, kurio tikslas taip pat apimdavo Lietuvos praeities ir lietuviškos kultūros vispusišką tyrimą³⁰. L. Instituto tikslas apibūdintas jo statute šiais žodžiais: 1) tirti lietuvių kalbą, lietuvių tautosaką ir Lietuvos praeitį; 2) rinkti, tvarkyti ir skelbti lietuvių kalbos, lietuvių tautosakos ir Lietuvos istorijos mokslinę medžiagą ir šaltinius; 3) atstovauti lituanistikos mokslams Lietuvoje ir užsienyje. Užsibrėžtiems tikslams siekti Institute buvo sudaryti skyriai: lietuvių kalbos sk., kuriam vadovavo d-ras An-

25 Statuto projektas buvo bibliotekos direktoriaus St. Rygielio išeiktas ministerijai 1931 m. vasario 6 d. Tas projektas apibūdindavo bibliotekos charakterį ir uždavinius šitaip: kad ji yra regionalinio pobūdžio viešoji, mokslinė ir specializuojanti Rytų Europos tautų (Rusijos, Ukrainos, Gudijos, Baltijos kraštų ir Rumunijos) kultūrų kryptimi. Šis projektas buvo pagrindu švietimo ministerio duotajam statutui.

26 Šiuo ir buvo baigti formalumai, kurie buvo reikalingi viešosioms valstybinėms bibliotekoms veikti pagal lenkų įstatymus.

27 Karui prasidėjus bibliotekos dir. St. Burhardtas buvo sumobilizuotas; direktoriaus pareigas laikinai ėjo viena seniausių b-kos tarnautojų Elena Drėge.

28 Jis tas pareigas ėjo nuo 1939 m. rugsėjo 22 d. iki tų pačių metų lapkričio mėn. 4 d.

29 Administratoriaus pareigas jam teko eiti nuo 1939 m. lapkričio 4 d. iki 1940 m. rugsėjo 1 d.

30 Lituanistikos Institutas buvo įsteigtas 1938 m. lapkričio 1 d.

tanas Salys, Lietuvos istorijos sk., kuriam vadovavo prof. Ignas Jonynas ir Lietuvių tautosakos sk.; jam vadovavo d-ras Jonas Balys. Pagal statuto nuostatus L. Instituto žinion perėjo: 1) lietuvių kalbos žodynas, 2) tautosakos archyvas, 3) žemės vardynas, 4) pavardžių ir vietovardžių komisijos rinkiniai, 5) Vytauto Didž. universiteto fonetikos laboratorija ir 6) Vytauto Didž. universiteto lituanistikos knygų dublikatas.

Tad švietimo ministro įsakymu buv. Vrublevskių biblioteka nuo 1940 m. rugsėjo mėn. 1 d. buvo pavesta Lituanistikos institutui ir naujuoju direktoriumi paskirtas Instituto bibliotekos ir archyvo vedėjas Simas Sužiedėlis³¹. Tuometinio Instituto direktoriaus M. Biržiškos buvo paskirta komisija Vrublevskių bibliotekos rinkiniams perimti. Į komisiją įėjo: Instituto reikalų vedėjas K. Avizonis, Instituto narys J. Puzinas ir Inst. Bibliotekos vedėjas S. Sužiedėlis. Bibliotekos perėmimas įvyko 1940 m. rugsėjo 5–6 d. Perėmimo aktą pasirašė: L. Instituto komisijos nariai, Vrublevskių bibliotekos atstovai (E. Drėge, M. Burokienė, J. Mažrimas) ir Valstybinės kontrolės atstovas – J. K. Dragunevičius.

1941 m. sausio mėn. 16 d. L. Institutas buvo perorganizuotas ir pakeltas į Lietuvos Mokslų Akademiją³². Nuo to laiko Lituanistikos Instituto biblioteka (buv. Vrublevskių b-ka) yra vadinama Liet. Mokslų Akademijos biblioteka. Mokslų Akademijos tikslas atitiko tiems uždaviniams, kuriems Vrublevskių biblioteka buvo skirta nuo pat pradžios. L. M. Akademijos statutas apibūdina jos tikslą šitaip: a) telkti lietuvių tautos mokslininkus moksliniam pajėgumui kelti ir mokslinėms problemoms spręsti; b) tirti Lietuvos praeitį, dabartį ir jos tautinę kultūrą; c) tirti Lietuvos gamtą ir jos turtus; d) spręsti pagrindinius lietuvių bendrinės kalbos kultūros, rašybos, terminologijos, vardyno ir kt. klausimus; e) derinti Lietuvos mokslo ir kultūros darbą su kitų mokslo įstaigų veikla; f) sekti kitų kraštų pasiektus mokslinius ir kultūrinius laimėjimus; g) informuoti kitų kraštų mokslo įstaigas apie Lietuvos mokslinius ir kultūrinius pasiekimus.

Iš to matome, kad į L. M. Akademijos veikimo sritį galėjo įeiti besidominčios Lietuvos kultūra mokslinės įstaigos, juo labiau tos, kurios jau nuo senesnio laiko šia kryptimi dirbo. Steigiant L. M. Akademiją daug pasidarbavo visos Lietuvos mokslinės jėgos. Pradžioje jos pirmininku buvo prof. Krėvė-Mickevičius, paskui Vilniaus universiteto rektorius M. Biržiška, o nuo 1942 m. pavasario – prof. Jurgutis³³. Mokslų Akademijos bibliotekos direktoriumi nuo 1941 m. sausio mėn. yra paskirtas rašytojas Petras Vaičiūnas, kuris tas pareigas iki šiol tebeina.

Tenka dar pažymėti, kad buv. Vrublevskių biblioteka yra Liet. Mokslų Akademijos centrinė biblioteka. Be centrinės bibliotekos M. Akademijos šakos – institutai turi dar savo bibliotekas ir kitus rinkinius, pav., Lietuvių Kalbos ir Lietuvių Literatūros institutas (buv. Lietuvių Mokslo Draugija), Istorijos institutas ir pn.

Šitaip klostėsi bibliotekos egzistencija lenkams valdant Vilnių ir vėliau, Lietuvai jį atgavus, iki paskutiniųjų laikų. Taip atrodo Liet. Mokslų Akademijos (Vrublevskių) bibliotekos praeitis ir per-

31 Jis tas pareigas ėjo nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. iki 1941 m. sausio 1 d. 1939 m. L. Instituto tarybą sudarė: Kaz. Masiliūnas – direktorius, d-ras K. Avizonis – reikalų vedėjas, S. Sužiedėlis – bibliotekos ir archyvo vedėjas ir nariai: prof. Ig. Jonynas, prof. M. Biržiška, prof. J. Balčikonis, d-ras A. Salys, d-ras Pr. Skardžius, d-ras Z. Ivinskis, d-ras Ad. Šapoka, d-ras J. Balys, d-ras J. Stakauskas, d-ras J. Elisonas ir lekt. J. Amrazevičius.

32 Liet. Mokslų Akademijos statutas, kuris ir dabar galioja, buvo iš naujo patvirtintas 1941 m. rugpiūčio 1 d. Bendrai imant, L. Mokslų Akademijos steigimo mintis lietuvių mokslininkų tarpe ir visuomenėje yra labai sena. Jau d-ras J. Basanavičius apie tai galvojo, steigdamas Vilniuje 1907 m. Liet. Mokslo Draugiją, ir tikėdamas, kad ateityje ji turėsianti savo veiklą išplėsti ir tapti platesnio pobūdžio mokslo įstaiga.

33 Prof. Jurgutis Liet. Mokslų Akademijos pirmininko pareigas iki šiol tebeina.

gyvenimai, žiūrint tikrai iš to taško, kaip ji savo reikalus juridiškai grindė ir tvarkė. Kai kurie iškelti čia klausimai (ar visai gal nepaliesiti) išryškės labiau, kai bus kalbama apie patalpų klausimą, finansinius ir kitus reikalus.

PATALPŲ KLAUSIMAS

Jau matėme, kad T. Vrublevskio rinkiniai ilgą laiką buvo sutalpinti jo privačiame bute (Universiteto gt. 9). Bet jau tuo laiku, kai T. Vrublevskis pradėjo ieškoti formalaus kelio bibliotekos egzistencijai užtikrinti, atsirado reikalas ir tinkamomis patalpomis susirūpinti. Juo labiau reikėjo skubėti, nes bibliotekos rinkiniai augte augo ir privataus buto buvo jau per maža.

Pradėta ieškoti naujų patalpų. Pagaliau T. Vrublevskis įsigijo iš Montvilų labdarybės draugijos 1257,65 kv. sieksnių žemės sklypą su namais Vilniaus ir Narbuto gt. (seniau Tiltlo gt.) susidurime³⁴. Pirkimo-pardavimo aktas buvo pasirašytas 1912 m. kovo mėn. 16 d. ir sumokėtą už pirktą nejudomybę 42.000 rublių. 1913 m. vasario 13 d. T. Vrublevskis, pavesdamas savo rinkinius „Eustakijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos Draugijai“, kartu perleido jai ir teises į šį sklypą. Truputį vėliau T. Vrublevskis paskyrė Draugijai 40.000 rublių bibliotekos namams statyti. Tačiau šioje vietoje namai nebuvo pastatyti³⁵.

Draugijos komitetas 1914 m. sklypo dalį (apie 500 kv. sieksnių) pasiliko sau, o kitą dalį sumanė parduoti, kad gautų lėšų namams statyti.

Už parduotą sklypo dalį gauta apie 20.000 rublių. Ši suma kartu su T. Vrublevskio paaukotois Draugijai pinigais sudarė apie 60.000 rublių. Su ja galima buvo pradėti darbą, bet jį sutrukdė Didysis karas.

Po karo likęs sklypas Vilniaus ir Narbuto gt. susidurime buvo galutinai išparceliuotas ir 1922 m. parduotas, o tuo pačiu laiku (1922 m. gegužės mėn. 13 d.) buvo pirktas iš I. Bunimavičiaus 1308,03 kv. sieksnių žemės sklypas su nebaigtais statyti namais prie Teatro ir Mindaugo gt. (seniau Kaukazo gt.) už du milijonus lenkiškų markių³⁶.

Švietimo ministerija 1925 m., pasiūlydama T. Vrublevskiui perimti jo rinkinius, pažadėjo paskirti 30.000 zlotų tiems namams užbaigti ir rinkinius ten sutalpinti. Tačiau paaiškėjo, kad tie namai bibliotekos reikalams nelabai tiko, todėl pradėta ieškoti kitų namų.

1925 m. kovo mėn. 14 d. buvo pirkti iš grafo Alfredo Tiškevičiaus rūmai su 1560 kv. sieksnių sklypu Vrublevskio ir Žygimantų gatvių susidurime (tada buvo Arsenalo ir Žygimantų gt.) už 50.000 dolerių (250.000 lenkų zlotų)³⁷. Šie rūmai savo didingumu ir šiaip išorine išvaizda atrodė imponantiškai, tačiau buvo gerokai apnaikinti, nes, gyvenant savininkui užsienyje ir per karą, stovėjo neprižiūrimi ir nešildomi.

34 Paminėtą nejudomą turtą Montvilų labdarybės draugija buvo įsigijusi iš dvarininko Boleslovo Vendorfo 1909 m.

35 Neaišku, kodėl šioje vietoje nebuvo pastatyti namai bibliotekos rinkiniams sutalpinti. Tuo laiku kaimynystėje (Narbuto gt. 8) buvo baigiami statyti namai Mokslo Bičiulių Draugijos bibliotekai ir muziejiniams eksponatams sudėti. Dabar tuose namuose yra Liet. Mokslų Akademijos Istorijos Institutas.

36 Šį žemės sklypą Bunimavičiai buvo įsigiję 1912 m. liepos 3 d. iš Aristarko Pimonovo ir Vosylius Korablikovo.

37 A. Tiškevičiaus rūmai buvo perleisti ministerijai 1926 m. vasario 1 d. protokolu.

Ministerijai rūmus įsigijus, ne greit dar pradėti remonto darbai: tik 1927/8 m. valstybės išde buvo numatytos tam reikalui skirtos lėšos. 1926 m. buvo atlikti kai kurie darbai vien iš gautų bibliotekos reikalams aukų. Tais metais buvo perdengtas stogas, atremontuoti langai, durys ir aptvėrimas, sutaisytas vandentiekis ir kanalizacija³⁸. Švietimo ministerija tik tada atkreipė didesnę dėmesį į remonto skubotumą, kai Vilniaus visuomenė per daug viešai pradėjo jai priekaištus daryti³⁹.

Atsiradus bibliotekos reikalams biudžetui, pradėti platesnio masto darbai. Darbams vadovauti sutiko Apygardos Viešųjų Darbų direkcija ir tam tikslui sudarė statybos komitetą. Sudarytą darbų projektą ministerija patvirtino ir 1927 m. balandžio 1 d. remonto darbai buvo pradėti⁴⁰.

Pirmieji darbai buvo pradėti nuo vietovės apsaugojimo nuo Neries vandens pavojaus. Ypač toks pavojus grėsė rūmų apačiai (suterenoms). Be to, įrengtas centralinis šildymas, pertvarkytas vandentiekis ir kanalizacija. Po to buvo perdirbtas pirmas aukštas (parteris) taip, kad iš jo gauta parteris ir pusiauaukštis, 3 salės su galerijomis, o likusioje rūmų dalyje palikta uždaros parterinės patalpos ir tokios pačios gauta pusiauaukštyje. Tie darbai truko nuo 1927 m. antros pusės iki metų galo ir per visus 1928 metus.

Tolimesni darbai buvo vedami 1929 ir 1930 m. Tuo laiku buvo perdirbti pagrindiniai frontiniai laiptai, vestibulis, kabyklos ir iš dalies antras aukštas, kur įrengta salės su galerijomis. Aukščiausioji rūmų kondignacija iš dalies buvo perdirbta į gyvenamus butus.

Paskutiniai darbai buvo atlikti 1930 m. antroje pusėje ir 1931 metais. Buvo galutinai užbaigtas antras aukštas ir iš naujo perdirbta didelė skaityklos salė, nes pasirodė, kad 1929 m. ji buvo visai netikusiai atremontuota. Vingiuoją laiptai buvo perkelti iš koridorių, esančių salės išorėje ir trukdančių perėjimui, į salės vidų ir sujungti su galerijomis. Baigti taip pat remonto darbai trečiame aukšte. Be to, dar perdirbti centralinio šildymo įrengimai ir atlikti kiti smulkesni darbai. Reikia dar pažymėti, kad daromo remonto metu buvo padėtos ažuolinės grindys ir abiejų namo sparnų pirmas aukštas sustiprintas gelžbetoniniais remėkliais. Tokiu būdu pagrindiniai darbai iki 1931 m. galo ir buvo baigti.

Perleidus biblioteką ir kitus rinkinius valstybei, kuri įsigijo bibliotekos reikalams gr. Tiškevičiaus rūmus, nebeaktualus pasidarė namų išlaikymas Teatro gt. 5 ir Mindaugo gt. 8 (tada Slovackio gt.). Pradėta ieškoti pirkėjų. Pagaliau rasta, kad, baigus remontus, tie namai tiksią valstybės archyvu. Tuo tikslu 1927 m. birželio mėn. 7 d. buvo sušauktas pasitarimas, kuriame dalyvavo: vyr. valstybinių archyvų direktorius, viešųjų darbų direktorius, Vilniaus valstybinio archyvo direktorius, Vrublevskių bibliotekos direktorius ir komiteto vicepirmininkas L. Abramavičius. Konferencijos dalyviai pripa-

38 Tiems darbams ir namų administravimui išleista 11.638 zl.

39 Pav., apie tai lenkų laikraštis „Słowo“ 77 nr. – 1927 m.IV.3 rašė: „Z tydzień temu jakaś dobroczynna ręka zagroziła sznurkami z przewieszonym przez nie lachmankiem przejście dokola portyku, bo... niebezpieczne jest. Rozkruszające się cegły, kawalki blachy, spore odłamy gżemsów balkonowych wszystko to leciało na przechodniów... Prosimy usilnie p. Komisarza Rządu o wniknięcie w ten bardzo poważny „porządeczek“.“

Obecnie b. pałac Tyszkiewiczów jest własnością państwa. Jeżeli rząd nie wie, co się dzieje z jego budowlami – to my pozwalamy sobie go poinformować.“ Be to, 1927 m. vasario 23 d. bibliotekos direktorius St. Rygielis rašė Vilniaus vaivada, suskaičiuodamas, kiek susidaro nuostolių per 2 metus dėl to, kad rūmai stovi neremontuojami ir nenaudojami. Jis išveda, kad per tą laiką susidarė 15.000 dolerių nuostolių, kas sudaro 31% įdėto kapitalo. O kiekvienį sekantįjį metą dar sumažina objekto vertę 10%, jau nekalbant apie tai, kad bibliotekos rinkiniai netinkamose patalpose (Universiteto gt. 9) labai nukenčia.

40 Tai tuo laiku tik pradėti patalpų remonto darbai. Praėjo dar ilgas laikas, kol jie buvo baigti ir bibliotekos rinkiniai į atremontuotus rūmus perkelti. Dėl to 1927 m. balandžio mėn. 11 d. komiteto posėdyje karčiai nusiskundžiama, kad ministerija nevykdo sutartyje pažymėtų įsipareigojimų.

žino, kad tie namai valstybės archyvui busią geri ir įkainuota jų vertė 100.000 zl. Komitetas savo posėdžiuose (1928.X.17 d. ir 1929.III.19 d.) nutarė tuos namus parduoti už aukščiau paminėtą sumą, sutikdamas su tuo, kad ji būtų skirta bibliotekos reikalams⁴¹.

Įsigijus erdvius Tiškevičiaus rūmus, buvo kilęs sumanymas patalpinti juose ir Vilniaus universiteto biblioteką. Vrublevskių biblioteka tilptų pirmajame aukšte (parteryje), o aukščiau – universiteto biblioteka ir būtų įrengta tų dviejų bibliotekų bendra skaitykla; žemai gi rūsyje (suterenoje) būtų buvę sandėliai (magazina). Viena biblioteka (universiteto) būtų buvus skolinamoji, o antra (Vrublevskių) – naudotis vietoje.

Tuo reikalu 1928 m. kovo mėn. 23 d. universiteto rektorius St. Pigonis rašė švietimo ministerijos valstybinių bibliotekų skyriaus direktoriui St. Demby, pažymėdamas, kad universiteto senatas su tuo projektu sutinkas, bet statas 4 pagrindines sąlygas: 1) kad tie rūmai būtų perleisti universitetui ir administruojami, kaip ir kiti universiteto namai; rūmų frontone būtų įrašas – „Viešoji Vilniaus universiteto biblioteka“ (Uniwersytecka Biblioteka Publiczna w Wilnie); 2) ryšium su tuo rūmų perdirbimo planai būtų pristatomi universiteto senatui; 3) namai, kuriuos iki šiol užimdavo universiteto biblioteka, nustatytu laiku būtų perleisti kitiems universiteto reikalams; 4) jeigu Vrublevskių bibliotekos knygų rinkiniai būtų perkelti į naujus namus, tai jos vadovybės žinioje esantieji muziejiniai rinkiniai būsią išskirti ir atskirai sudėti universiteto skirtose patalpose.

Tos sąlygos buvo nepriimtinos nei ministerijai, nei komitetui, nei bibliotekos vadovybei. Be tų nepriimtinių sąlygų vertė kitaip galvoti ir gamtos nelaimė – didelis potvynis, ištikęs 1931 m. balandžio 13–26 d. Pakilęs Neris vanduo užliejo suterenas ir mažai trūko, kad įsiveržtų pro duris į pirmąjį aukštą (parterį)⁴². Tada įsitikinta, kad b. Tiškevičiaus rūmuose dviejų įstaigų talpinti negalima. Rūsysis (suterenos), kur manyta sutalpinti apie 300.000 tomų knygų, pasirodė sandėliams netikusios, nes remontas buvo padarytas labai menkai. Sandėliams reikėjo ieškoti vietos aukščiau. Pagaliau jie buvo įrengti aukščiausioje rūmų kondignacijoje.

Vrublevskių ir universiteto bibliotekų bendradarbiavimui derinti vienuose rūmuose trukdė taipogi įsikūręs 1930 m. Rytų Europai tirti Institutas su savo Politikos Mokslų Mokykla. Įsikūrus tuose pačiuose rūmuose Institutui, rūmų antrojo aukšto vienas sparnas laikinai buvo jam paskirtas. 1932 m. birželio mėn. 4 d. buvo pasirašyta sutartis, kuria nustatyti formalūs santykiai Instituto su biblioteka. Be kitko, sutartyje pasakyta, kad Institutas naudojasi patalpomis antrajame aukšte nuo T. Vrublevskio gatvės ir trimis kambariais pusiauaukštyje nuo kiemo. Bibliotekai paėmus magazinus – Institutas gausias nuo Vrublevskio gatvės likusį pusiauaukštį paliepėje⁴³.

1934 m. gruodžio 10 d. buvo pasirašyta papildomoji sutartis, pagal kurią Institutas išsipareigojo paliuosuoti laikinai užimamas patalpas pusiauaukštyje ir išsižadėjo teisių (pagal 1932.VI.4 d. sutartį) į likusį pusiauaukštį, kurį turėjo gauti, įrengus bibliotekos sandėlius (magazinus) paliepėje. Už tai Institutas turėjo gauti bibliotekos rūsis (suterenas).

41 Tuose namuose iki šiol tebėra valstybinis archyvas.

42 Vanduo buvo pasiekęs 5,75 m aukščiau normalaus lygio. Trūko tik 10 cm, kad įeitų pro frontines duris. Reikėjo knygas ir rankraščius kelti aukščiau ne tiktai iš rūsių, bet ir pirmojo aukšto (parterio).

43 Apie bibliotekos santykius su Institutu plačiau pasakyta IV skyriuje, kur kalbama apie teisišką bibliotekos egzistenciją.

Mintis – įrengti sandėlius (magazinus) aukščiausioje rūmų kondignacijoje – kilo, kaip matėme, 1931 m., kai tų metų pavasario potvynis užliejo rūmų rūsis, paskirtus magazinams. Apskritai, tas potvynis kai kuriuos darbus visai sulaikė ir kai kuriuos planus privertė keisti. Todėl perdirbimų ir remontų darbai dar ilgokai nusitęsė.

Perdirbant ir remontuojant rūmus, turėta galvoje tai, kad pagal reikalą galima būtų patalpas plėsti. Kai pagrindiniai darbai buvo jau baigti, patalpų paskirstymas susidarė toks: rūmų pirmojo aukšto (parterio) kairiajame sparne buvo įrengtas Vilniaus ikonografijos muziejus, masonų muziejus, fundatoriaus salė ir direktoriaus kambarys. Dešiniajame rūmų sparne buvo sudėti specialūs rinkiniai: rankraščiai, grafika, senieji spaudiniai, žemėlapiai; čia įsikūrė direkcija ir raštinė.

Pusiauaukštis apimdavo parterinių salių galerijas, kur buvo sudėti Tiškevičiaus rinkiniai ir dar svarbesni rinkiniai, pavadinti Vilnianais ir Lituanikais. Čia buvo provizoriniai įrengti magazinai.

Antrajame aukšte buvo numatyta turėti dvi dideles knygų ir periodikos skaityklas su atitinkamais katalogų skyriais, katalogų salę ir kitas dirbtuves.

Antrojo aukšto pusiauaukštis apėmė kai kurių antrojo aukšto salių galerijas ir izoliuotas patalpas su atskirais laiptais.

Dar aukščiau t. y. aukščiausioje kondignacijoje (palėpėje), padarius pagrindinius perdirbimus ir remontą, susidarė daug vietos knygoms sukrauti. Čia ir buvo įrengti sandėliai (magazinai). Knygoms sudėti 1930 m. buvo padarytos patogios geležinės lentynos, kurios kainavo apie 80.000 zl.

1931 m. buvo baigtas bibliotekos rinkinių perkėlimas į naujas patalpas. Senų patalpų (Universiteto gt. 9) galutinis likvidavimas įvyko 1931 m. lapkričio 30 d. Tiškevičiaus rūmų remonto darbai, trukę apie 5 metus, 1931 m. gruodžio 9 d. formaliai buvo baigti. Tą dieną Viešųjų Darbų direkcija rūmus perleido bibliotekos direkcijai⁴⁴.

1935 m. dar buvo atnaujinta didžiosios skaityklos salė. Ji buvo gražiai apstatyta reikalingais baldais; šimtui skaitytojų paruošta vietos. Dar buvo perdažytos sienos, langai, durys ir kt. Frontone padėtas didelis įrašas – „Biblioteka im. Wróblewskich“ (Vrublevskių biblioteka).

Nemaža darbo įdėjus ir daug kliūčių nugalėjus, Tiškevičiaus rūmai buvo perdirbti, atremontuoti ir Vrublevskių rinkiniai juose sutalpinti. 1935 m. birželio mėn. 22 d. įvyko iškilmingas bibliotekos pašventinimas, kuriame dalyvavo apie 150 žmonių; jų tarpe buvo visų Vilniuje gyvenančių tautybių atstovai. Buvo reiškiami sveikinimai ir linkėjimai.

Tiškevičiaus rūmams įsigyti ir sutvarkyti išleista nemaža pinigų (apie 1.300.000 zl.), bet tuo būdu Vilniaus miesto centras pasipuošė didingais, gražiais namais su didele biblioteka ir kitais vertingais rinkiniais.

Per 1941 m. vokiečių-bolševikų karą šie rūmai sunkiai nukentėjo: buvo numuštas frontinis balkonas, išardyta skaityklos salė ir kitos patalpos, langai išdaužyti. Lietuvos Mokslų Akademijai teko visa tai taisyti ir remontuoti, suverstas knygas tvarkyti ir vieton statyti. Ryšium su tuo kai kurie kambariai reikėjo užleisti kitiems dalykams ir eksponatai kilnoti iš vienos vietos į kitą.

44 Faktiniai darbai dar nebuvo baigti: kaip matyti iš bibliotekos direktoriaus pranešimo už 1932 m. I ketvirtį – E grupės darbai nebuvo netgi pradėti, nes tiems darbams negauta lėšų.

Karo meto sunkumai vertė darbą dirbti dažnai apnaikintuose ir nešildomuose kambariuose; tie sunkumai ypatingai buvo jaučiami 1941 m. Po metų padėtis pagerėjo: buvo iš naujo atremontuoti trys kambariai, kuriuose daugiausia susikoncentravo darbas. Kiti darbo kambariai taip pat pagal galimumus buvo sutvarkyti ir darbui pritaikyti; netgi rūšys sutvarkyti ir išvalyti. Darbo kambariuose pastatyta kelios krosnys, praplėsta lentynos, pirka 8 spintos ir t. t.

Iš to matome, kad, nors ir karo sunkumams esant, darbas L. Mokslų Akademijos bibliotekoje ne tik nesustojo, bet priešingai – vis labiau yra plečiamas, vis giliau yra varomas. Kaip tas darbas yra dirbamas pačioje bibliotekoje, apie tai bus vėliau.

Vilnius, 1942 m. gruodžio 31 d.